

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Yaratıcı Drama Dersini Alan Öğrencilerin Kişisel ve Mesleki Gelişimlerinin İncelenmesi: Sosyal Hizmet Lisans Bölümü Öğrencileri Örneği

Analysis of Personal and Professional Development of Students Taking Drama Course: Sample of Undergraduate Social Work Students

Ezgi Arslan Özdemir¹
Münevver Eryalçın²

¹Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi,
melodi4@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8060-2535

²Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi,
munevvergoker@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4177-1381

Başvuru: 10.01.2024
Kabul: 8.11.2024

Atıf: Arslan Özdemir, E. ve Eryalçın, M. (2025). Gelişimlerinin incelenmesi: Sosyal hizmet lisans bölümü öğrencileri örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 36(1), 1-23
DOI: 10.33417/tsh.1417754

ÖZ

Yaratıcı drama dersini alan 20 birinci sınıf sosyal hizmet bölümü öğrencisinin, 14 hafta boyunca bu dersle birlikte kişisel ve mesleki gelişimlerinde elde ettikleri kazanımlar bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Ankara İli'nde bir devlet üniversitesinde yaratıcı drama dersini alan 20 birinci sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden gözlem ve doküman analizi yöntemleri kullanılmıştır. Öğrencilerin dersin başında yazılı olarak kişisel gelişimleri hakkında beklentileri alınmıştır. Daha sonra dönem ortasında tekrar yazılı öz değerlendirme yapımları istenmiş ve dönem sonunda ise yine bu dersten elde ettikleri kazanımlar hakkında yazılı öz değerlendirmeleri ile veriler toplanmıştır. Bu verilere ek olarak lider ve raportörün gözlem notları da analize dahil edilmiştir. Elde edilen verilerden 6 temel tema oluşturulmuştur. Öğrencilerin 14 hafta boyunca aldıkları yaratıcı drama dersi ile beraber empati ve sosyal becerilerinin arttığı; özgüvenlerinde yükseliş meydana geldiği; mesleki becerilerinde olumlu bir değişim yaşadıkları ve üniversite hayatlarında iletişim ve uyum konusunda becerilerinin arttığı görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin yaratıcı drama atölyelerine katılmadan dolayı bazı kazanımlar elde ettikleri de saptanmıştır. Öğrencilere, yaratıcı drama yöntem ve tekniklerini öğretmek amacıyla olan bu dersin aslında öğrencilerin kişisel ve mesleki becerileri ve gelişimlerine olumlu katkıları olduğu görülmektedir. Bu nedenle yaratıcı drama derslerinin sosyal hizmet bölümlerinde artırılması ve zorunlu hale getirilmesi önerilmektedir. Sosyal hizmet eğitiminde yaratıcı dramanın teknik olarak kullanımına dair boylamsal araştırmalara ve yaratıcı drama tekniğiyle tasarlanmış eğitim programlarına yönelik daha ileri araştırmalar tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Yaratıcı drama, Yaratıcı drama eğitimi, Sosyal hizmet, Mesleki gelişim, Kişisel gelişim

ABSTRACT

The subject of this research is the gains achieved by 20 first-year social work students who took a creative drama course, both personally and professionally, over a period of 14 weeks. At the beginning of the course, the students' expectations regarding their personal development were obtained in written form. Later, they were asked to engage in self-assessment through written evaluations at the midterm. At the end of the semester, written self-evaluations were collected regarding the gains they obtained from this course. In addition to this data, the observation notes of the leader and rapporteur were included in the analysis. The obtained data formed six main themes. It was observed that the students' participation in the creative drama course for 14 weeks led to an increase in their empathy and social skills. Their self-confidence experience a rise,

and they underwent a positive change in their professional skills. Moreover, their communication and adaptability skills improved in their university lives. Additionally, it was determined that the students obtained some gains from participating in creative drama workshops. Evidently, this course, aimed at teaching students creative drama methods and techniques, has positively contributed to their personal and professional skills and development. Therefore, increasing and making creative drama courses mandatory in social work programs is recommended. Longitudinal studies on using creative drama as a technique in social work education and further research on educational programs designed with creative drama techniques are discussed.

Keywords: *Creative drama, Creative drama education, Social work, Professional development, personal development*

GİRİŞ

Sosyal hizmet insan odaklı, iletişim ve ilişki temelli bir disiplindir. Sosyal hizmet uzmanları hem müracaatçıların sorunlarını ve ihtiyaçlarını çözümleyebilme hem de alternatif kaynaklar bulabilme noktasında yaratıcı dramadan faydalanabilmektedir. Yaratıcı dramadaki rol oynama sürecinde kurgusal bir gerçeklik içinde bireylerden bir başkasının yerine geçerek -mış gibi davranması ve hareket etmesi beklenmektedir. Sosyal hizmet eğitimi sürecinde öğrencilerin bilgi temelini uygulama alanına aktarabilmesi için rol oynama ve drama yöntem ve tekniklerinden faydalanılabilmektedir.

Eğitsel amaçlar için öğrencilerin zihinsel ve duygusal süreçlerini odak alan bir yöntem olarak dramatik eğitim, empati, özdeşim, kişileştirme ile eyleme vurulan oyun, rol oynama, doğaçlama gibi yaratıcı etkinlikleri kapsamaktadır (Sağlam, 2003). Yaratıcı dramada grup üyeleri, rahatça kullanabilecekleri açık ya da kapalı bir mekânda deneyimli bir eğitmen eşliğinde, kendi yaşam deneyimlerinden yola çıkarak dramatik bir yapıya sahip konu dahilinde dramaya özgü çatışma ve gerilim temelinde konunun farklı çatışan yönlerine ilişkin canlandırmalar gerçekleştirir (Adıgüzel, 2019). Canlandırma süreçlerinde sosyal hizmetin çalışma alanlarına ilişkin bir sorun veya bir çatışma durumu verilebilir ve grup üyelerinin doğaçlama olarak bu çatışma durumunu işlemesi istenebilir. Bu süreç grup üyelerinin kendini tanıma, fark etme, ifade etme, empati kurma ve alternatif çözüm yollarını görebilmesini sağlamaktadır. Güneysu ve Temiz (2012) tarafından yapılan araştırmada, katılımcılar drama eğitimini farkındalık, paylaşma ve iletişim yolu olarak tanımlamıştır.

Üyeler yaratıcı drama süreci içerisinde grup etkileşimi yoluyla hem iç gözlem hem de dış gözlem yaparak benzeşen ve farklılaşan yönlerle ilişkin değerlendirmeler yapmaktadır (Önder, 2016; Ege, 2021). Metinnam ve Adıgüzel (2016)' in Way (1967)'in görüşlerini ele aldığı çalışmasında yaratıcı drama eğitiminin insanları sadece iş yaşamına değil yaşama hazırlaması gerektiğini; bu bağlamda yaratıcı dramanın en sade haliyle "yaşamın provası" olarak tanımlanabileceğini vurgulamaktadır.

Drama etkinlikleri öğrencilerin hem bireysel-sosyal becerilerinin hem de mesleki becerilerinin geliştirilmesinde etkili bir kaynaktır (Nazlıer ve Akoğlu, 2018; Aslan vd., 2010; Adıgüzel ve Timuçin, 2010). Müracaatçılar ile kurulacak ilişkinin doğasını etkileyebilecek önemli noktalar arasında olan farkındalık, kabul, saygı, empati ve duyguların anlamlı dışavurumu gibi mesleki becerilerin gelişiminde yaratıcı drama işlevsel bir yöntemdir.

Son on yıldaki kanıtlar, öğrencileri uygulamaya hazırlamak için sosyal hizmet eğitiminde simülasyon tabanlı öğrenme ve rol yapmanın etkinliğini ve kullanımını vurgulamaktadır (McMullin vd., 2023). McMullin ve arkadaşları tarafından yapılan kapsam incelemesi (2023), simülasyon tabanlı öğrenme ve rol yapmanın sosyal hizmet öğrencilerini uygulamaya hazırlamada etkili olduğunu ortaya koyarak müfredatta daha fazla uygulamalı drama yöntemine ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Rol oynama süreci gibi tekniklerle deneyimsel öğrenme, sosyal hizmet öğrencilerine 'gerçekten' uygulamaya başlamadan önce 'bilmek' ve 'yapmak' arasındaki boşluğu kapatma fırsatı sağlayan kanıtlanmış bir pedagojik yaklaşımdır (Cheung ve Dalavega, 2014). Tanrıseven ve Aykaç (2013)

tarafından yapılan ve yaratıcı seçmeli dersini alan farklı bölümlerden öğrencilerin katıldığı bir araştırmada, yaratıcı dramının mesleki yaşantı açısından kendine güven duyma, kendini iyi ifade etme, yaratıcı olma, ekip olarak uyumlu çalışma, iletişim kurma, empati gibi becerileri kazandırmada önemli olduğu vurgulanmıştır. Altınova ve Çifci (2013)'nin 24 sosyal hizmet bölümü öğrencisiyle yürüttüğü ve yaratıcı dramının kendini tanıma düzeyine etkisinin araştırıldığı çalışmada kendini ifade etme, kendine ait farkındalık oluşturma ve kendini tanıma düzeylerinin geliştiği belirlenmiştir. Gökçearslan Çifci ve Altınova (2017) tarafından sosyal hizmet bölümünde öğrenim gören 58 öğrenci (28 deney grubu, 26 kontrol grubu) ile yapılan deneysel araştırmada, on iki oturumluk iletişim becerileri geliştirme programı uygulanmıştır. Araştırma sonucuna göre, yaratıcı drama dersini alan öğrencilerin iletişim becerisi puan ortalamalarının kontrol grubuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. Altuntaş ve Altınova (2015) tarafından 28 öğrenci ile öntest-sontest modeli kullanılarak yapılan çalışmada, öğrencilerin sosyal sorun çözme puanları ile ön test ve son test puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ortaya koyulmuştur. Başka bir araştırmada hizmet öğrencilerine sosyal hizmetin değer temelini anlamalarına yönelik 8 haftalık bir yaratıcı drama programı uygulanmıştır. Bu program aracılığıyla öğrencilerin kişisel değerlerini, değerlendirme biçimlerini ve değerlendirme biçimlerinin mesleki uygulamaları üzerindeki etkilerini keşfetme yönünde kazanımlar sağladığı olduğu ortaya koyulmuştur (Öngen vd., 2017).

Bu araştırma ile, 14 haftalık seçmeli ders olarak verilen yaratıcı drama dersinin, 1.sınıf öğrencilerinin kişisel ve mesleki gelişimlerine sağladığı katkıların belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda 2023-2024 eğitim öğretim yılı güz döneminde (Eylül-Aralık) yaratıcı drama dersini alan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin araştırmaya dahil edilmesi planlanmıştır. Bu araştırma, Ankara ili'nde bir devlet üniversitesindeki sosyal hizmet bölümünde seçmeli ders olarak verilen yaratıcı drama dersinin öğrencilerin kişisel ve mesleki gelişimine ne yönde katkı sağladığı ve ne tür kazanımlar sunduğuna dair bir fikir sunmaktadır. Bu bakımdan yaratıcı drama tekniği ile planlanacak dersler, ders içerikleri ve kazanımları hakkında önemli ipuçları verebileceği düşünülmektedir. Bu araştırmanın temel amacı; seçmeli ders olarak verilen yaratıcı drama dersinin 1. sınıf öğrencilerinin kişisel ve mesleki gelişimlerine ne yönde katkı sağladığını ortaya koymaktır. Bu dersin kazanımları, genel olarak dramayı etkinliklerinin öğrenilmesi ve bir öğretim türü olarak dramının uygulanmasını içermektedir. Bu araştırma ile kendini tanıma, kendini ifade etme, kabul, empati ve duyguların dışavurumu gibi kişisel ve mesleki becerilerin öğrenci gelişimine katkısının belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın temel amacına ve alt amaçlarına ulaşmak üzere, araştırmaya katkı sağlayacağı düşünülen sorular şunlardır:

- Yaratıcı drama dersini alan sosyal hizmet lisans öğrencilerinin tanıtıcı özellikleri nelerdir?
- Yaratıcı drama dersini alan öğrenciler dersin kendi kişisel ve mesleki gelişimlerine katkısını nasıl değerlendirmektedir?
- Yaratıcı drama dersini alan öğrenciler drama dersi sonrasında kendi sosyal ve iletişim becerilerindeki gelişimleri nasıl değerlendirmektedir?

- Yaratıcı drama dersini alan öğrenciler 14 haftalık ders sonrasında ne tür olumlu katkılar veya olumsuz deneyimler elde etmiştir?
- Öğrenciler bir eğitim alanı olarak yaratıcı drama dersini nasıl değerlendirmektedir?
- Öğrenciler yaratıcı drama dersinde elde ettikleri becerilerin yaşamlarındaki etkisini nasıl değerlendirmektedir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Türkiye’de son 4 yılda sosyal hizmet lisans bölümlerinde kayıtlı 6 binin üzerinde öğrenci bulunmaktadır (YÖK Atlas, 2023). Bu öğrencilerin arasında seçmeli dersler veya üniversite ortak dersleri kapsamında yaratıcı drama dersini alan öğrenci sayısının yaklaşık 2 bin olacağı düşünülmektedir. Her üniversitedeki sosyal hizmet bölümde yaratıcı drama dersini seçen öğrencilerin sayısının tespit edilemeyeceğinden dolayı tahmini bir rakam sunulmuştur. Bu nedenle bir nitel araştırma olan bu çalışmada fenomenoloji deseni tercih edilmiştir. Olgubilim (fenomenoloji) deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Yaratıcı drama dersine katılım deneyiminin nasıl olduğu ve ne tür kazanımlar edinildiğine dair katılımcıların kendi deneyimlerinin edinilmesi bakımından olgubilim deseni kullanılmıştır. Katılımcıların bir yaratıcı drama dersine katılmakla elde ettikleri deneyimlere ve kazanımlara odaklanılmıştır. Bu deneyimlerin ve kazanımların ne şekilde olduğuna dair elde edilecek nitel veri, temelde doküman analizi kullanılarak elde edilmiştir. Bununla birlikte 14 haftalık ders sürecinde grup sürecinde liderlerin gözlemlerine ilişkin değerlendirmeleri ve katılımcıların yaratıcı drama atölyesi sonlarında kendilerinin gelişimine dair verdikleri geri bildirimleri ile de veri çeşitliliği ve doküman analizinden elde edilen veriler desteklenmiştir.

Çalışma Grubu

Çalışma grubu belirlenirken nitel örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme kullanılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi, araştırmaya hız ve pratiklik katar ve araştırmacının yakın olan ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçmesinden oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2019). Araştırmacıların, çalıştıkları bölümden örnekleme seçerek kullanmasının nedeni budur. Bu örnekleme kapsamında 2022 yılında “yaratıcı drama” seçmeli dersini seçmiş olan 20 öğrenci, bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Bu araştırmanın katılımcılarını oluşturan öğrencilere ait sosyodemografik bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı Öğrencilerin Sosyodemografik Bilgileri

	Sayı	Yüzde	
Yaş ortalama	19,8	Min=19	Max= 34

Tablo 1. Katılımcı Öğrencilerin Sosyodemografik Bilgileri (devamı)

Cinsiyet		
Kadın	19	95,0
Erkek	1	5,0
En uzun yaşanılan yer		
Köy	2	10,0
İlçe	3	15,0
İl	3	15,0
Büyükşehir	12	60,0
Anne eğitim düzeyi		
Okur-yazar değil	1	5,0
Okur yazar	1	5,0
İlköğretim	13	65,0
Lise	2	10,0
Lisans	3	15,0
Baba eğitim düzeyi		
Okur-yazar değil	2	10,0
Okur yazar	9	45,0
İlköğretim	6	30,0
Lise	3	15,0
Lisans	2	10,0
Gelir durumu tanımı		
Düşük	2	10,0
Orta	16	80,0
Yüksek	2	10,0

Yaratıcı drama dersini alan öğrencilerin yaş ortalaması 19,8 olup öğrencilerin tamamına yakını kadınlar oluşturmaktadır (%95). Öğrencilerin en uzun ikamet ettikleri yer büyükşehirdir. Anne ve babaların eğitim düzeyinin ilköğretimde yoğunlaştığı ve gelir durumunun ise orta sosyo ekonomik düzey olarak tanımlandığı görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcı Öğrencilerin Yaratıcı Dramayı Deneyimleme Durumları

	Sayı	Yüzde
Önceden drama kursuna katılım durumu		
Evet	3	15,0
Hayır	17	85,0
Üniversite dramanın öncesinde teknik olarak kullanımı		
Evet	3	15,0
Hayır	17	85,0
Üniversitede dramanın teknik olarak kullanımı		
Evet	13	65,0
Hayır	7	35,0

Bu araştırmanın katılımcılarını oluşturan öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun (%85) üniversite yaşamına başlamadan önce bir yaratıcı drama kurs pratiğinin ve deneyiminin olmadığı görülmektedir (Tablo 2). Buna karşılık yaratıcı drama dersini almadan önceki akademik süreçte iletişim teknikleri derslerinde yaratıcı drama tekniklerinden bazılarının kullanıldığı, öğrencilerin sözel değerlendirmelerinden anlaşılmaktadır. Sadece bazı tekniklerin kullanılmasından dolayı, öğrencilerin yaratıcı dramanın ne olduğuna ve belli özelliklerine dair bilgi düzeylerinin düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmanın veri toplama süreci; doküman toplama aşaması temel olmak üzere buna ek olarak veri çeşitlemesi sunabilecek olan gözlem aşaması ile desteklenmiştir. Nitel araştırmalarda birden fazla veri toplama yöntemi sunularak veri çeşitlemesi sağlanabilmektedir. Veri çeşitlemesi; farklı veri toplama ve analiz yöntemleri kullanılarak, nitel araştırmalarda elde edilen verilerin geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmaya yönelik önemli stratejilerden birini oluşturmaktadır. Örneğin veri çeşitlemesinde; bu araştırmada olduğu gibi dokümanlar üzerinden toplanan verilerin teyit edilmesi için gözlem yöntemi ek olarak kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2019). Nitel araştırmalarda gözlem; araştırmacının bir ortamda ortaya çıkan bir davranışla ilgili olarak ayrıntılı, kapsamlı ve zamana yayılmış veri elde etmek istediğinde kullanılabilir (Bailey, 1987). Gözlem yönteminin de türleri bulunmaktadır; bu bağlamda bu araştırmada yapılandırılmamış alan çalışması yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde araştırmacı, doğal ortamda gözlem yapar ve çoğu durumda katımlı gözlem yapar (Yıldırım ve Şimşek, 2008; Merriam, 2015). Bu nedenlerle gözlem yöntemi, veri çeşitlemesi sağlanması ve geçerlilik güvenliği artırmak adına bu araştırmada destekleyici olarak kullanılmıştır.

Araştırma katılımcılarının dersin başında ve derslerin başlamasından sonra, 7. haftada ve 14. haftada kendi yazılı öz değerlendirmeleri ekteki formlar üzerinden alınmıştır. Doküman analizinde; resmi doküman ve evraklar kullanılabildiği gibi özel yazışmalar, günlük, mektuplar vb. dokümanlar da kullanılabilir (Bailey, 1987). Araştırma kapsamında, katılımcıların kişisel bilgilerini ve yaratıcı drama deneyimlerini belirlemek için 7 sorudan oluşan bir sosyodemografik form (Ek 1); dönem başı, ortası ve sonunda yapılacak atölye çalışmalarında öğrencilerin öz değerlendirmelerini almak için 8 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış soru kâğıdı (EK 2) kullanılmıştır. Bu soru kağıtları ve formlar; literatürde bulunan yaratıcı drama araştırmaları ve sınırlı sayıda olan sosyal hizmet ve yaratıcı drama çalışmalarında kullanılan sorular taranarak elde edilmiştir. Bu bağlamda öz değerlendirme raporlarında öğrencilerin iletişim ve sosyal beceriler anlamında kendilerini nasıl gördükleri; zayıf ve güçlü yanlar olarak hangi becerilerini değerlendirdiklerine dair sorulara yer verilmiştir. Dönem başında alınan öz değerlendirme formunda öğrencilerin dersten beklentileri de sorulmuş olup dönem sonunda alınan öz değerlendirmede ise beklentilerinin karşılanmasına dair soru bulunmaktadır. Bu şekilde öğrencilerin beklentilerinin karşılanması ile ilgili bir karşılaştırma imkânı bulunmuştur. Bu

araştırmanın temel veri toplama aracı yarı yapılandırılmış soru kağıtlarıdır. Bu temel veri toplama aracına ek olarak veri çeşitlenmesini destekleyen liderlerin gözlemlerine dair değerlendirmeleri ve ikincil olarak yaratıcı drama oturumlarının sonunda katılımcılar tarafından ifade edilen değerlendirmeler de dokümanlardan elde edilen verinin doğrulanmasında/teyit edilmesinde kullanılmıştır.

Veri Toplama Aşaması

Dokümanların Toplanması

Dersin ilk haftasında öğrencilere dersin içeriği ve izlenice hakkında bilgi verilmiş ve ders içinde uyulması gereken kurallar ve beklentiler paylaşılmıştır. Araştırma planı dersin halihazırdaki amaç ve kazanımları değiştirilmeden uygulanmıştır. Dersin başında öğrencilere araştırmanın kapsamı, amaçları ve yürütülmesi hakkında net bilgiler sunulmuş ve öğrencilerin soruları cevaplanmıştır. Araştırma ile ilgili gönüllü katılım, gizlilik, araştırmadan istenildiği zaman ayrılabilme hakkı ile ilgili detaylı bir bilgilendirme yapılmış ve öğrencilerin gönüllü onamları alınmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul etmeyen öğrenci olmamıştır. Katılımcıların bilgilendirilmiş onamları alındıktan sonra öz değerlendirmelerine dair yarı yapılandırılmış soru kağıtlarını doldurmaları istenmiştir. Öğrenciler ile olası bir çıkar çatışmasının önüne geçilebilmesi ve tam gizliliğin sağlanması için veri toplama aşamalarında öğrencilerin kendileri için bir kod adı belirlemesi istenmiş ve her 3 öz değerlendirmede aynı kod adını kullanmaları sağlanmıştır. Derslerin 7. Haftasında öğrencilerden aynı öz değerlendirme formlarını tekrar doldurmaları istenmiştir. Son olarak, dersin 14. haftasında araştırma süreci özetlenerek öğrencilerden son kez öz değerlendirme formlarını doldurmaları istenerek veri toplama aşaması tamamlanmıştır.

Gözlem Süreci

Birincil olarak araştırmacılar, yaratıcı drama dersinin işleyişinde yer alan ısınma, hazırlık, oyun, rol oynama, doğaçlama ve değerlendirme süreçlerinde lider olarak rol almıştır. Bu süreçlerin planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesinde aktif rol alarak katılımlı gözlem yapmışlar ve öğrencilerin 14 haftalık yaratıcı drama dersi sürecindeki kişisel gelişimlerini sınıf ortamında izlemişlerdir. Bu gözlem türünde araştırmacının elinde standart bir gözlem veya görüşme aracı yoktur; olan durumu doğrudan anlamlandırmaya çalışır. Bu nedenle araştırmacılar, standart ve önceden yapılandırılmış bir gözlem formu kullanmamıştır. Bu yöntem; bu şekilde zamana yayılmış olup (14 hafta) detaylı gözlem imkânı vermiştir. Bilindiği gibi yaratıcı drama oturumları/atölyeleri; 3 temel aşamadan oluşacak şekilde planlanır. Bunlar; A) ısınma-hazırlık, B) canlandırma ve C) değerlendirme olarak sıralanır. Son aşama olan değerlendirme aşamasında katılımcıların sürece dair duygu ve düşünceleri üzerine konuşulur ve atölye ile verilmesi planlanan kazanımlara ulaşıp ulaşılmadığı denetlenir (Adıgüzel, 2019). Gözlem yöntemi tüm sosyal bilim araştırmalarında olduğu gibi yaratıcı drama alanında da kullanılan temel araştırma yöntemlerinden biridir. Çoğu yaratıcı drama alanındaki araştırmada, drama atölyelerini yürüten lider ve raportörün gözlemleri dışında bir veri kaynağı kullanılmayabilir. Çünkü yaratıcı drama çalışmalarında lider, en temel gözlemci

görevinde katılımcıların gelişimlerini takip eden kişidir (Adıgüzel, 2019). Bu araştırmayı yürüten araştırmacıların Millî Eğitim Bakanlığı onaylı yaratıcı drama liderliği/eğitmenliği sertifikası bulunmaktadır. Bu nedenle araştırmacılar bu konuda yetkindir. Araştırmanın yürütülmesinden sorumlu araştırmacılar, her hafta biri lider, diğeri raportör/gözlemci olarak çalışmış ve öğrencilerin 14 haftalık gelişimlerini öznel olarak takip etmiştir. Araştırmacılar öğrencilerin öz değerlendirmelerinden elde edilen değerlendirmelerin analizlerini, sınıf içi gözlemleri ile teyit etmişlerdir. Planlanan yaratıcı drama atölyelerinin konu başlıkları ise aşağıdaki gibidir (Tablo 3).

Tablo 3. Araştırma Kapsamında Uygulanan Yaratıcı Drama Atölye Konu Başlıkları

Hafta	Konular
1. Hafta	Tanışma-İletişim Çalışmaları/ Dersin Tanıtımı
2. Hafta	İletişim- Etkileşim Çalışmaları
3. Hafta	İletişim- Etkileşim Çalışmaları
4. Hafta	Kuramsal Çalışma (Yaratıcı dramada temel kavramlar: Yaratıcılık, drama, Yaratıcı Drama, Oyun ve Tiyatro Pedagojisi, iletişim-etkileşim, rol oynama, doğaçlama, eylem, dramatik oyun, çocuk tiyatrosu vb.)
5. Hafta	Güven- Uyum Çalışmaları
6. Hafta	Güven- Uyum Çalışmaları
7. Hafta	Kuramsal Çalışma (yaratıcı dramanın aşamaları, boyutları, öğeleri)
8. Hafta	Rol Oynama ve Doğaçlamaya Giriş
9. Hafta	Rol Oynama ve Doğaçlama
10. Hafta	Kuramsal Çalışma (Yaratıcı Dramanın Tarihçesi)
11. Hafta	Yazınsal Türler ve Yaratıcı Drama İlişkisi
12. Hafta	Yaratıcı Drama Ders Planı İnceleme
13. Hafta	Yaratıcı Drama Ders Planı Hazırlama
14. Hafta	Değerlendirme

Araştırmacılar, her oturumda ısınma, hazırlık, rol oynama ve değerlendirme sürecinde öğrencilerin gruplar halinde çalışması, rol oynama ve ders sonu değerlendirmesi için yönergeler vermiş ve tüm bu süreçleri dışarıdan gözlemlemiştir. Ayrıca her dersin sonunda araştırmacılar bir araya gelerek katılımcıların o ders içindeki kazanımları ve atölye sonu geribildirimlerine dair değerlendirme yapmış ve kısa notlar almışlardır.

Verilerin Analizi

Veri analizi aşamasında katılımcıların;

- İletişim ve sosyal beceriler ile ilgili özdeğerlendirmeleri
- Yaratıcı drama dersinin kişisel ve mesleki gelişimlerine katkısını nasıl değerlendirdiği,
- Dersin kendilerine olumlu veya olumsuz katkısının nasıl olduğu, Derste öğrendikleri becerilerin yaşamlarındaki etkisine dair görüşlerinin ne olduğu sorularına yanıt aranmıştır.

Bu yanıtların cevaplarının ortaya çıkarılması adına veri analizi için ilk aşamada dönem başında, dönem ortasında ve dönemin sonunda alınan öz değerlendirme raporları ayrı ayrı içerik analizine tabii tutulmuştur. İçerik analizi; elde edilen verilerin anlamlı hale getirilmesi için kavramsallaştırılması ve tüm veriyi açıklayacak biçimde düzenlenip temaların saptanması işlemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

İlk olarak katılımcıların yaratıcı drama çalışması öncesinde doldurmuş oldukları değerlendirme raporları, katılımcıların iletişim ve sosyal beceriler konusunda kendilerini hangi konularda güçlü ve zayıf gördükleri ve beklentileri tespit edilmiştir. Daha sonra dönem ortasında değerlendirmelerde bu güçlü ve zayıf yanların değişip değişmediği sorulara verilen cevapların içerik analizi ile saptanmış ve son olarak dönem sonundaki değerlendirmelerde ise öğrencilerin geliştiklerini düşündükleri iletişim becerileri ve sosyal beceriler belirlenmiştir. Bu şekilde üç aşamada toplanan veriler karşılaştırılmalı olarak irdelenebilmiştir. Elde edilen bulgular, araştırmacıların katılımlı gözlem yoluyla elde edilen değerlendirmeleri ile karşılaştırılmış ve teyit edilmiştir. İçerik analizinden elde edilen bulgular, gözlemlerden elde edilen ve katılımcıların olumlu gelişim gösterdikleri düşünülen alanlarla örtüşmüştür. Bu bağlamda bu araştırmanın analiz aşaması sonucunda 6 ana tema ve bu temalara bağlı 13 alt tema belirlenmiştir. Bu tema ve alt temalara ait bulgular ve açıklamalar bir sonraki başlıkta verilmiştir.

BULGULAR

Seçmeli ders olarak verilen yaratıcı drama dersinin 1. sınıf sosyal hizmet lisans öğrencilerinin kişisel ve mesleki gelişimlerine nasıl katkı sağladığının saptanmasını amaçlayan bu araştırma kapsamında; katılımcı öğrencilerden dönem başı, dönem ortası ve dönem sonunda öz değerlendirme yapmaları istenmiş ve bu öz değerlendirmeler lider ve raportörün gözlemleri ile desteklenerek yapılan içerik analizi ile araştırma bulgularına ulaşılmıştır. Bu içerik analizinin sonuçlarına göre 6 ana tema ve bu temalara ait 13 alt tema saptanmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. İçerik Analizi Sonucu Ulaşılan Tema ve Alt Temalar

1. Dramaya Dair Kazanımlar

- a. Empati Becerisi
- b. Önyargıları Kırma

2. Özgüven Artışı

- a. Yeteneğin (ilginin) Keşfedilmesi
- b. Kendini İfade Edebilme ve Topluluk Önünde Konuşma

Tablo 4. İçerik Analizi Sonucu Ulaşılan Tema ve Alt Temalar (devamı)**3. Sosyal Beceriler**

- a. Girişkenlik, Utangaçlığı aşma ve Konuşkanlık
- b. İletişim Becerilerinin Gelişimi
- c. Bakış Açısının Değişimi: Geniş Perspektiften Bakmak

4. Öğrencilik Hayatı

- a. Tanışıklığın/arkadaşlığın Pekişmesi

5. Mesleki Beceriler

- a. Mesleki İletişim Becerilerinin Gelişimi
- b. Spontanlık
- c. Teknik Kullanımı

6. Yaratıcı Dramaya Dair Görüşler

- a. İşlevsellik
- b. Yaygınlaştırma

1.Dramaya Dair Kazanımlar**a. Empati Becerisi**

Yaratıcı drama dersini alan 1. sınıf sosyal hizmet öğrencilerinin ders sürecinde ve sonrasındaki kazanımlarına dair değerlendirmelerinde en göze çarpan geribildirim empati becerisinin gelişimi ile ilgilidir. Öğrenciler yaratıcı drama derslerinde aktif olarak katıldıkları doğaçlama, canlandırma ve rol oynama süreçlerinde kurdukları etkileşimlerde diğer katılımcıların perspektifinden bakmaya ve onların davranışlarını anlamlandırmaya başlamaktadır. Ö1, yaratıcı drama dersine dair kazanımları arasında empati becerisine atıfta bulunmuştur: *“Yaratıcı drama dersi aldıktan sonra insanlarla empati kurma konusunda geliştiğimi hissediyorum.”* Ö4 de empati yeteneğinin geliştiğine vurgu yapmaktadır: *“Sosyal hizmet alanında müracaatçıyı daha iyi anlamamızı ve empati yeteneğimizi geliştirmemizi sağlıyor, onların bakış açısından bakmayı kolaylaştırıyor”.* Ö19 da insanların ruh hallerine ilişkin daha iyi bir anlayış geliştirdiğini ifade etmiştir: *“ Bu dersi aldıktan sonra aslında insanlarda göremediğim duyguları ruh hallerini görmeye ve daha iyi anlamaya başladım.”*

Empati becerisinin gelişimi, sosyal hizmet mesleğinin temel değerlerinden olan koşulsuz kabul ve saygıyı içeren önyargıdan ve yargılamadan uzak bir tutumu içermekte ve gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda araştırma bulguları empati becerisi anlamında araştırma katılımcıları açısından gelişmiş görünmektedir.

b. Önyargıları Kırma

Katılımcıların hepsi yaratıcı dramada hazırlık ve ısınma aşamasındaki çalışmalara, bir çemberde herkesi görebilecekleri ve herkes tarafından görülebilecekleri bir konumda başlamaktadır. Rol oynama ve doğaçlama aşamalarında da küçük-büyük gruplar arasında yatay ve eşitlikçi bir iletişim kurulmaktadır. Ö2, drama dersi ile beraber kendi yaşamına etkisini şu şekilde açıklamıştır: *“Dramanın yaşamıma etkisini kısaca özetlemem gerekirse; insanlara artık eskisi kadar önyargılı bakmıyorum”*. Ayrıca Ö11 ve Ö18 eşitlik ve önyargı ile görüşlerini belirtmiştir: *“Önyargımı yok edip her insana eşit davranmam gerektiğini ve her insanın eşit olduğunu tekrar hatırlattı (Ö11). İnsan ilişkilerinde daha iyi olduğumu düşünüyorum artık. Ön yargılarımın çoğu yıkıldı (Ö18)”*. Görüldüğü gibi katılımcı öğrenciler rol oynama tekniğiyle de başkalarının hayatını, deneyimlerini, duygu ve düşüncelerini rol içinde deneyimleme yoluyla önceden sahip oldukları peşin hükümlerin ve yargılayıcı tutumların kırıldığını ifade etmektedir. Katılımcılarda görülen bu değişim hem sosyal hizmetin temel değerlerinin gelişmesi için ilk adımı oluşabilir hem de katılımcıların toplumsal hayata katılım noktalarında düşünüş ve davranış değişikliği yaratma potansiyeline sahiptir.

Yaratıcı drama çalışmalarında öğrenciler, sahip oldukları önyargılarıyla yüzleştiklerinde diğer insanları yargılamaksızın iletişim kurma biçimini de benimsemeye başlamaktadır. Katılımcı Ö9, bu yargılamama halinin gerektiğinde başka insanların hak savunuculuğunu üstlenme motivasyonunu da beraberinde getirdiğini ifade etmiştir: *“İnsanları yargılamadan önce bir kere daha düşünüyorum. Susmamam gereken kendi hakkımı ve başkalarının hakkını savunmam gereken yerlerde gerekeni yapıyorum”*.

2. Özgüven Artışı

Yaratıcı drama dersinde öğrencilerin alıştıkları öğrenim süreçlerinden farklı olarak her sürece aktif katılımı, canlandırma yapmaları, role girmeleri ve deneyimlerini ifade etmeleri için bir alan sağlanmaktadır. Yaratıcı drama dersi almadan önce daha çekingen, daha az konuşkan, daha içe kapanık olarak kendini tanımlayan öğrenciler bu olumsuz olarak değerlendirdikleri niteliklerde değişim olduğuna ve özgüvenlerinin arttığına vurgu yapmıştır. Örneğin; Ö3, *“Yaratıcı drama dersini almaya başladıktan sonra daha rahat ve çekinmeden konuşmaya başladım ve özgüvenim artmaya başladı”* şeklinde durumunu ifade ederken benzer şekilde Ö7 de *“İçe kapanık sessiz biriydim ama bu süreçte iletişim becerilerimin geliştiğini daha konuşkan ve aktif olmaya başladığımı hissediyorum”* demiştir. Ö16 ise özgüven sorunun üstesinden geldiğini ifade etmiştir: *“Yeni ortamlarda özgüvensiz bir insanımdır. Bunu aşmamı sağladı”*.

Öğrencilerde özgüven artışında, kendilerinde yapabilir oldukları ve ilgi duydukları alanları keşfetmeleri de etkilidir. Kurgusal gerçeklik içinde role girmesi, etkileşimsel deneyimler kurması ve kendini değerlendirme fırsatı elde etmesi öğrencilerin kendini keşif sürecinde ilgilerinin ve yeteneklerinin ne yönde olduğunu ayırt etmelerini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca özgüvende yaşanan artışların, insanlarla çalışan ve iletişim becerilerine sahip olmanın elzem olduğu bir mesleği ileride icra edecek olan katılımcıların için olumlu bir çıktıdır.

a. Yeteneğin (İlginin) Keşfedilmesi

Öğrenciler yaratıcı drama dersinin ilk oturumlarında ilgileri olmasına rağmen rol oynama, rolü sürdürme ve spontan olma noktasında yetenekli olmadıklarını sözel olarak ifade etmiştir. Bununla birlikte yaratıcı drama dersinin ilerleyen oturumlarında bazı öğrenciler farkında olmadıkları becerilerine dair farkındalık geliştirdiklerini dile getirmeye başlamıştır. Ö1, “*Yaratıcı dramaya ilgi duyduğumu ve bu konuda yetenekli olduğumu fark ettim*” şeklinde kendini ifade ederken Ö19, “*Derste özgüven, sosyallik ve kendimde farkında olmadığım ilgilerimin ve yönlerimin farkına varma fırsatı elde ettim*” şeklinde durumunu açıklamıştır.

Öğrencilerin sosyal ve ilişkisel bağlamdaki becerilerinin gelişimi kadar kendilerinde farkında olmadıkları yönleriyle tanışmaları ve öz farkındalıklarının gelişimi de kritik öneme sahiptir. Öz farkındalık duygu, düşünce ve davranışları paylaşırken daha özgüvenli bir tutumu da beraberinde getirmektedir.

b. Kendini İfade Edebilme ve Topluluk Önünde Konuşma

Öğrencilerin oturumlara aktif olarak katılım düzeylerinin artması kendilerini ifade ederken daha rahat ve güvende hissetmelerini sağlamıştır. Ö7, bu durumu “*Nasıl hissediyorsak kendimizi o şekilde ifade etmeyi ya da yine insanlarla iletişim konusunda daha atik daha rahat olmayı sağladı*” şeklinde ifade etmiştir. Katılımcılardan Ö15 ise motivasyonu ile ilgili olarak “*Kendini daha iyi ifade edebilen, özgüveni artmış biri var şimdi. Bu beni her anlamda motive ediyor*” ifadelerini kullanmıştır. Kendini öncesinde çok rahat biri olarak tanımlamayan Ö19 ise “*Dersi almadan önce sosyal olarak çok rahat biri değildim ama drama dersindeki samimi ve rahat bir ortamda kendimi bulma ve çevreye açma fırsatım çok daha fazla oldu*” şeklinde durumunu açıklamıştır.

Üniversite 1. sınıf öğrencilerinin temel kaygılarından biri, topluluk önünde konuşma ve kendini ifade etme ile ilgili olabilmektedir. Yaratıcı drama, öğrencilerin kendi duygu ve düşüncelerini özgürce ifade etmesi, duygusal-düşünsel ve bedensel kaynaklarını çekinmeden kullanabilmesi ve topluluk önünde konuşma kaygılarının üzerine gidebilmeleri için pek çok fırsat sağlamaktadır. Topluluk önünde konuşmayla ilgili olarak ise Ö4, “*Drama dersini almadan önce topluluk önünde konuşurken çok heyecanlıydım. Aldıktan sonra toplum önünde heyecanlanma fobimi yendim*” şeklinde kendini ifade etmiştir.

Kendini ifade edebilme ve topluluk önünde konuşma becerileri, katılımcıların özgüven artışı ile eş zamanlı olumlu bir gelişmedir ama aynı zamanda mesleki anlamda bakıldığında sosyal hizmetin temel becerileri ile uyum göstermektedir.

3. Sosyal Beceriler

Yaratıcı drama dersi alan öğrencilerin çoğunluğu daha girişken olma, konuşkanlık, utangaçlığın ve kaygının azalması, daha aktif olma gibi sosyal becerilerin gelişimine dair geribildirim vermiştir. Etkileşimsel bir yapıya sahip olan yaratıcı drama, iş birliğini ve ekip çalışmasını teşvik etmektedir.

Yaratıcı drama çalışmaları içindeki pek çok etkinlik, katılımcıların uyumlu bir canlandırma sunumu için ortak çalıştıkları grup doğaçlamalarını veya performanslarını içermektedir. Böylece katılımcılar ortak sorumluluk ve güven duygusu geliştirmekte, katılımcılar fikirlere katkıda bulunarak sorumluluğu paylaşmayı ve ortak bir amaç için birlikte çalışmayı öğrenmektedir. Bu paylaşılan deneyimler katılımcıların aktif olma, iş birliği kurma, problem çözme gibi iletişim becerilerinin gelişmesine katkı sunmaktadır.

a. Girişkenlik, Utangaçlığı Aşma ve Konuşkanlık

Öğrencilerin üniversite yaşamının ilk döneminde olmalarının etkisiyle, birbirlerini çok iyi tanımadıkları, akademik yaşama alışma sürecinde oldukları göz önüne alındığında kendilerini daha az girişken, çekingen ya da daha az sosyal olarak tanımlamadıkları görülmektedir. Yaratıcı drama, her bir öğrencinin eşit şekilde sürece katılımını ve dersi yüklenen herkesle etkileşim kurulmasını mümkün kılmaktadır. Aşinalığın gelişimi, sürece aktif katılım, eşitlikçi ve yargılayıcı olmayan bir atmosfer, öğrencilerin kendini daha rahat açmalarına ve arkadaşlarıyla ilişkilerinin güçlenmesine olanak sağlamıştır. Örneğin girişkenlik, utangaçlığı aşma ve daha çok sosyalleşme konusunda Ö10, *“Ders sonrasında ben de gerçekleşen en büyük fark artık daha girişkenim ve utangaç davranmıyorum”* şeklinde kendini ifade ederken Ö12, *“Dersin başında biraz çekingendim. Zamanla arkadaşlarımı tanıdım, çekingenliğim azaldı. Daha konuşkan ve sosyal oldum”* demiştir. Ö16 ise çekingenlikle ilgili olarak *“Drama dersini almadan önce üniversiteye yeni geçtiğim için heyecanlı ve çekingenlik vardı. Drama derslerinin heyecanımı ve çekingenliğimi yenmemi kolaylaştırdığını”* düşündüğünü ifade etmiştir. Ö8 ise sohbet ve duygularıyla ilgili olarak *“Duygularımı daha iyi gösterebilme, benim için değerli olanları gözden geçirebilme ve kolayca sohbet edebilme gibi katkıları oldu”* ifadelerini kullanmıştır.

Doğaçlama ve canlandırma süreci aynı zamanda katılımcı öğrencilerin özgürce, anın akışında ve içindeki çocuğu rahatça ortaya çıkarabilmesine ve spontan olabilmesine de alan açmıştır. Örneğin Ö7 bu konu hakkında *“Derste çoğunlukla oyun ve canlandırma yaptık. Dönüp çevreme baktığımda oynadığımız oyunların etkisiyle aslında herkesin bir çocuk gibi olduğunu büyüdükçe bunun saklanması gerekiyormuş gibi olan algıyı kırmamı sağladı”* ifadelerini kullanmıştır.

b. İletişim Becerilerinin Gelişimi

Yaratıcı dramada doğaçlama çalışmaları, önceden üzerine düşünülmemiş ve hazırlık yapılmamış durumlar için öğrencilerin hızlı düşünme, yanıt verme ve fikirlerini etkili biçimde iletmeyi öğrenmelerini sağlamaktadır. Yaratıcı drama süreciyle birlikte öğrenciler fikirlerini ve hislerini sözel ve sözel olmayan biçimde ifade edebilmekte; dinleme, dikkatini verme, anlayış gösterme ve empatik tepkiyi de içeren kazanımlar elde etmektedir. İletişim becerileri ile ilgili olarak Ö7, *“İnsanlarla daha iyi bir iletişim kurup onları daha iyi anlamamıza katkı sağlıyor”* şeklinde kendini ifade ederken Ö12, *“Ders ile birlikte diksiyonum gelişti. İletişim kurma becerilerim arttı. İnsanlara daha olumlu bakıyorum”* demiştir.

c. Bakış Açısının Değişimi: Geniş Perspektiften Bakmak

Katılımcı öğrenciler yaratıcı drama dersiyle birlikte kurgusal geçelikteki deneyimlerden yola çıkarak kendi gerçek yaşamlarındaki deneyimlerini değerlendirme, bir olaya, duruma ya da sorun alanına ilişkin farklı düşünce, tutum ve çözüm noktalarının olabileceğini fark etmiştir. Bakış açısı gelişimi ile ilgili olarak Ö2, *“Drama dersini almadan önce bakış açım daha dardı. Aldıktan sonra her olaya aynı bakmadım. Bakış açım da ve değerlendirmelerim de değişimler oldu”* derken Ö4, *“Olayları daha geniş bir perspektiften görebilmemi sağladı”* demiştir. Ö9 ise dersin herkesin alması gerektiğini vurgulayıp *“Bence herkesin alması gereken bir eğitim. Çünkü bakış açımızı geliştiriyor. Bir olayın bizim anladığımızdan ya da gördüğümüzden daha farklı sebepleri olduğunu fark etmemizi sağlıyor”* şeklinde kendini ifade etmiştir.

Sosyal hizmet uygulamasının kuramsal olarak temelini oluşturan sistem kuramına göre sistemik bakış açısı, sosyal hizmet eğitiminde sorun alanlarının değerlendirilmesinde ve sorunun çözüm sürecinde, birey ve çevre arasındaki sistemik etkileşime odaklanmaktadır. Sistemik bakış, sosyal hizmet uzmanlarının sorunları ele alırken daha geniş bir perspektiften bakmasını ve sorunların çözümünde daha kapsamlı ve etkili değişim mekanizmaları belirlemesini sağlamaktadır.

4. Öğrencilik Hayatı

Öğrencilik hayatına dair bulgulara bakıldığında, en fazla gelişimin tanışıklığın ve arkadaşlığın pekişmesi konusunda olduğu görülmüştür. Henüz birinci sınıf olan öğrencilerin, arkadaşlık ilişkilerinin gelişmesi üzerinde dersin olumlu etkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

a. Tanışıklığın/Arkadaşlığın Pekişmesi

Yaratıcı drama dersi, birinci sınıfın ilk dönemi olan güz döneminde verilmektedir. Bu nedenle dersi alan öğrencilerin birbirleri ile tanışıklık veya arkadaşlık seviyelerinin düşük olduğu veya neredeyse hiç bulunmadığı gözlenmiştir. Yaratıcı drama dersini almanın öğrencilerin tanışıklık kurmaları veya bu tanışıklığı pekiştirmelerinde oldukça faydalı olduğu görülmektedir. Arkadaşlıkla ilgili olarak örneğin Ö8, *“İlk haftalarda tanımadığımız arkadaşlarla birlikte aynı ortamda olmak sonralarda iletişim kurmamızı zorunlu kıldı. Bence iletişim kurma becerisi kazandım. Bu süreçte birlikte aynı etkinliklerde bulunmak zamanla sosyalleşmemi sağladı”* şeklinde kendini ifade ederken Ö13 yeni bir şehre uyum sürecine vurgu yapmıştır *“Derse başlamadan önce kimseyi tanımadığım ve yeni bir şehirde olmamdan dolayı insanlara karşı iletişim kuramıyordum. Dramanın katkısıyla iletişim kurma becerilerimi geliştirdim”*.

Öğrencilerin kendi beyanlarının dışında, liderlerin gözlemleri de bu yönde olmuştur. Özellikle ilk haftalarda uygulanan tanışma ve kaynaşma etkinliklerinin bu yönde etkisi olduğu görülmüştür. İleride meslektaş düzeyinde ilişki kuracak olan bu öğrencilerin, üniversite hayatının başında böyle olumlu bir etkileşimle yakınlık geliştirmesi de önemli bir çıktı olarak görülmektedir.

5. Mesleki Beceriler

Bu tema altında sosyal hizmet mesleğine özgü bir takım mesleki becerilere dair bulgular ortaya çıkmıştır. Yaratıcı drama dersi ile öğrencilerin ileriki eğitim dönemlerinde ustalaşmaları istenen mesleki becerilere dair farkındalıkları ve gelişimlerinin olduğu görülmektedir. Bu bulgu, mesleki eğitimlerinin başında olan öğrenciler için oldukça kıymetlidir.

a. Mesleki İletişim Becerilerinin Gelişimi

Öğrencilerin yaratıcı drama dersini almalarının mesleki becerilerine de etkisi olduğu görülmüştür. Öğrenciler, bu ders ile daha iyi bir sosyal hizmet uzmanı olacaklarına dair inanç geliştirmişlerdir. Ö6 bu inancı *“Daha iyi bir SHU olmamıza kesinlikle katkı sağlayacak bir ders”* şeklinde ifade ederken Ö9, *“Sosyal hizmet uzmanı olduğumda bu dersin faydasını ve etkisini göreceğini”* düşündüğünü söylemiştir.

Ayrıca derste işlenen konu ve temaların öğrencilerin bakış açlarına, ön yargılarına yönelik olumlu etkisi olduğu ve bir sosyal hizmet uzmanında olması gerektiği gibi empati geliştirme ve yargılamadan kabul etme becerisine katkı sağladığı görülmüştür. Ö11, bu konu ile ilgili olarak *“Mesleki anlamda yaratıcı drama bana empati kurmayı öğretti ve kafamdaki tabuları yıkmamı sağladı. Önyargımı yok edip her insana eşit davranmam gerektiğini ve her insanın eşit olduğunu tekrar hatırlattı”* ifadelerini kullanırken dezavantajlı gruplarla ilgili empati ve özellikle göçmenler konusunda Ö4, *“Drama dersinde işlediğimiz bir tema olarak göç ve göçmenlik konusunda daha pozitif düşünmemi sağladı. Sosyal hizmet alanında müracaatçıyı daha iyi anlamamızı ve empati yeteneğimizi geliştirmemizi sağlıyor, onların bakış açısından bakmayı kolaylaştırıyor”* derken Ö18 ise *“Derste dezavantajlı insanlarla empati kurmayı öğrendim. Mesleğimde insanlarla daha sağlıklı iletişim kurmamda fayda sağladığını söyleyebilirim”* demiştir.

Öğrenci görüşlerinden hareketle, sosyal hizmet mesleğinin icra edilmesindeki en temel unsurlardan biri olan mesleki iletişim becerilerinin temelini yaratıcı drama ile atılabileceği düşünülmektedir. İletişim kurma becerileri ile ilgili öğrencilerin geribildirimlerine bakıldığında Ö13, *“Kendi alanımda bir müracaatçıyla karşılaştığım zaman nasıl bir iletişim kurmalıyım bunu öğrendim”* derken Ö12, *“Meslek yaşamımda daha çözüm odaklı davranabilirim, iletişimi daha rahat kurabilirim. Özgüven sahibi olduğum için eskisi kadar çekingen olacağımı düşünmüyorum”* demiştir.

b. Spontanlık

Mesleki beceriler anlamında bulgular değerlendirildiğinde, öğrencilerin olumlu olarak geliştirdikleri veya öğrenmeye başladıkları bir diğer beceri ise spontanlık olmuştur. Bu beceri, yaratıcı drama ve sosyal hizmet alanlarında ortak bir beceridir. Sosyal hizmet uzmanları da birey, grup, aile veya toplumla yürüttükleri çalışmalarda spontanlığı/spontaneyi kullanmaktadır. Spontanlık ile ilgili olarak Ö14, *“Hızlı düşünebilmeyi sağlayıp anlık içimizden geldiği gibi davranmamızı sağladı. Eğitim alanı olarak yaratıcı drama çok başarılı bir teknik. Zaten oyunlar oynayarak en saf halimizle çocuklar gibi*

davrandık” ifadelerini kullanırken Ö15, “*Aktif rol oynanan ve spontan gelişen şeyler yaşandığı için gayet mantıklı ve insanı kendine çeken bir eğitim*” şeklinde değerlendirme yapmıştır.

c. Teknik Kullanımı

Öğrenciler, yaratıcı drama çalışmaları içinde gördükleri ve deneyimledikleri bazı teknikleri mesleki yaşamlarına uyarlayarak kullanabileceklerini düşünmektedirler. Ö16 bu konuyu aşağıdaki gibi ifade etmiştir; “*Öğrendiğim teknikleri müracaatçılarım ile görüşmelerimde uygulayabileceğimi düşünüyorum*”. Canlandırma tekniğinin özellikle katılımcılardan tarafından önemsendiği görülmektedir. Ö15, “*Canlandırma yeteneği, atılganlık, kendini iyi ifade edebilme, mutlu ve istekli olma gibi katkıları oldu*” derken Ö17, “*Drama dersinde sorun alanlarıyla ilgili yaptığımız canlandırma ve çalışmalar nasıl davranmamız gerektiği hakkında fikir veriyor*” diyerek mesleki görüşme tekniklerinin kullanımı için yaratıcı drama etkinliklerinin uygun bir alan sağladığını vurgulamıştır.

6.Yaratıcı Dramaya Dair Görüşler

Katılımcıların daha önce karşılaşmadıkları yaratıcı drama çalışması ile de ilgili olarak görüşleri sorulmuştur. Katılımcıların genel anlamda yaratıcı dramayı işlevsel buldukları ve yaratıcı dramaya dayalı programların yaygınlaşması gerektiğini düşündükleri görülmektedir.

a. İşlevsellik

Bu araştırmanın yaratıcı dramaya dair bulguları incelendiğinde, öğrencilerin yaratıcı dramayı işlevsel bulduğu, öğreticiliğinin yüksek olduğunu ve hem eğlenceli hem anlayarak öğrenmeye katkı sağladığını düşündükleri görülmektedir. Ö9, “*Bence herkesin alması gereken bir eğitim. Çünkü bakış açımızı geliştiriyor. Bir olayın bizim anladığımızdan ya da gördüğümüzden daha farklı sebepleri olduğunu fark etmemizi sağlıyor. Yani yaratıcı drama dersi çok işlevsel, faydalı ve gerekli bir ders ve ayrıca eğlenceli*” şeklinde görüşünü ifade ederken Ö11, “*Bence drama eğitimi her alanda gerekli çünkü anlayarak öğrenmeyi aşıyor ve sonunda bir ders olarak çıkıyorsunuz*” demiştir. Ö13 ise yine eğlenme ve bilgilenmeye odaklanmıştır; “*Eğlenceyle birlikte bizi bilgilendiren bir dersti*”.

b. Yaygınlaştırma

Öğrenciler, yaratıcı dramanın eğitim ve öğretim süreçlerinde daha fazla yaygınlaştırılması gerektiğini düşünmektedir. Ö7, “*En iyi öğrenme biçimi bence kesinlik yaratıcı drama, böyle bir eğitim anlayışının yaygınlaşması gerekiyor*” demiştir. Ö11 ise “*Bence daha fazla sınıf açılabilir çünkü her arkadaşımın bu deneyimden yararlanmasını isterim*” ifadelerini kullanmıştır.

TARTIŞMA

Yaratıcı drama kendi kimliğini, özelliklerini ve ilgilerini keşfetme aşamasında olan öğrencilerin farklı karakterleri canlandırarak, farklı bakış açılarına sahip kişilerle etkileşim kurdukları, kendilerini özgürce ifade edebildikleri, ilgilerini ve kapasitelerini keşfettikleri bir alan sunmaktadır. Yaratıcı drama sürecinde katılımcılar, farklı karakterler yaratmaya ve içinde yaşamaya, çeşitli ortamları

keşfetmeye ve anlatılar oluşturmaya teşvik edilmektedir. Bu yaratıcı katılım, bireylerin yaratıcı düşünme, problem çözme ve kalıpların dışında düşünme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Katılımcılar, farklı rollere ve bakış açılarına açık olmayı, empati ve anlayış geliştirmeyi, farklı bakış açılarını anlamayı ve takdir etmeyi öğrenmektedir. Bu bakımdan yaratıcı dramının sosyal hizmet alanında öğrenim gören öğrencilerin eğitim süreçlerinde kullanımının, sosyal hizmetin temel değerleri arasında olan kabul, empati, farklılıklara saygı gibi değerlerin gelişimine ve içselleştirilmesine sunduğu katkılar ayrı bir öneme sahiptir (Duyan, 2010).

Yaratıcı drama, bireylerin duygularını keşfetmeleri ve rahatça ifade edebilmelerini sağlamakta; kişilerarası aktif iletişimi destekleyerek duygusal zekanın da gelişimini desteklemektedir. Duygusal zekâ, sosyal hizmet alanında hizmet sunulan müracaatçı grubunun problemlerinin çözümünde ve duygusal ihtiyaçların karşılanmasında sosyal hizmet uzmanlarının duygu farkındalığı, duygusal katılım ve duyguların anlamlı dışavurumu gibi mesleki becerilerin gelişimi bakımından önemli katkı sunmaktadır. Yaratıcı dramının beceri kazandırma amacıyla öğrencilerle kullanıldığı araştırmaları tarayan bir meta analiz çalışmasında, üniversite dahil her türlü okul düzeyinde öğrencilerin yeni beceriler kazanmasında yaratıcı dramının etkililiği vurgulanmaktadır (Ulubey, 2018).

Altınova ve Çifci (2013)'nin 24 birinci sınıf sosyal hizmet öğrencisiyle yaptığı araştırmada, öğrencilerin kendini ifade etme, öz farkındalık ve kendini tanıma düzeyinde artış olduğu görülmüştür. Benzer şekilde bu çalışmada da öğrencilerin kendini ifade edebilme, topluluk önünde konuşma ve sosyal becerilerinde olumlu gelişmelerin olduğu görülmektedir. Öğrenciler hem özgüven artışı yaşadıklarını hem de arkadaşlık ilişkilerinde pekişme ve yakınlaşma yaşadıklarını ifade etmiştir. Benzer şekilde, yapılan araştırmalarda farklı okul düzeylerindeki öğrencilerin becerilerini, yaratıcı drama çalışmalarının olumlu etkilediği görülmektedir (Ulubey, 2018; Altınova ve Çifçi, 2017; Altınova ve Çifçi, 2013; Duyan, 2010). Bu çalışmada ise alanda yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak birinci sınıf öğrencilerinin kendini ifade etme, öz farkındalık ve kendini tanıma düzeyleri gelişirken aynı zamanda mesleğe karşı olumlu tutumlarının pekiştiği ve sosyal hizmetin mesleki teknikleri konusunda farkındalık geliştirdikleri görülmüştür.

Araştırma katılımcıları iletişim becerilerinin sosyal ve mesleki anlamda arttığını; özgüven artışı, girişkenlik, utangaçlığı aşma gibi kazanımlar elde ettiklerini ifade etmiştir. Benzer bir araştırmada, katılımcıların utangaçlıkla baş etme ve atılganlık düzeylerinin olumlu yönde etkilendiği belirlenmiştir (Abacı-Karadeniz ve Tepeli, 2019). Altınova ve Çifçi'nin sosyal hizmet öğrencileri ile gerçekleştirdiği bir çalışmada da yaratıcı drama tekniğinin öğrencilerin iletişim becerisinde artış sağladığı gözlenmiştir (2013). Bir devlet üniversitesinde, üniversite yaşamına uyum genel başlığı ile yapılan yaratıcı drama faaliyetleri sonucunda, 1. sınıf üniversite öğrencilerinin kişisel, mesleki ve sosyal olarak olumlu gelişim gösterdiği ve yaratıcı dramadan fayda sağladığı görülmektedir (Demir, 2019). Hughes (2017) tarafından yapılan araştırmada, yaratıcı drama ve rol yapma oyunlarının son sınıf sosyal hizmet öğrencileri ve yeni mezunlar tarafından en çok talep edilen eğitim deneyimlerinden biri olduğu; çünkü bu metotların geri bildirimler aracılığıyla uygulama becerilerini geliştirmek için doğrudan fırsatlar

sağladığı vurgulanmıştır. Araştırma katılımcıları kurgusal bir gerçeklik içinde kimi zaman kendi deneyimleri kimi zaman müracaatçıların zorlu yaşam deneyimlerinden yola çıkarak rol oynama ile sorun alanlarını sistemik açıdan daha geniş bir perspektifle değerlendirme olanağı elde ettiğini ifade etmiştir. Allemang ve arkadaşları tarafından sosyal hizmet öğrencileri ile yapılan çalışmada (2021), katılımcı öğrenciler rol oynamada senaryoların gerçek dünya sorunlarına dayalı olmasının ve bu sorunları güvenli bir ortamda pratik etme olanağının oldukça faydalı olduğunu dile getirmiştir.

Yaratıcı drama, bireylerin karar verme süreçlerine katılımını sağlayarak karar alabilme, farklılaşan durumlara göre esnek davranabilme, bakış açısında gelişme ve farklılıklara hoşgörüle yaklaşabilme özelliklerinin gelişimine yardımcı olmaktadır (Adıgüzel, 2010). Yaratıcı dramanın temel kazanımlarında olduğu gibi bu araştırmanın katılımcıları da farklılıklara saygı, bakış açısında değişim, empati kurabilme ve yargılamadan kabul etme konularında gelişim gösterdiklerini birçok kez ifade etmiştir. Özateş Gelmez ve arkadaşlarının (2019) araştırmasında, yaratıcı drama yönteminin öğrencilerin müracaatçılara yönelik ön yargılarının kırılması noktasında etkili olduğu belirlenmiştir. Duffy ve arkadaşlarının (2020) sosyal hizmet öğrenci gruplarını dahil ettikleri bir çalışmada yaratıcı dramanın öğrencilerde mesleki becerilerin kullanımında güven ve empati gösterme yeteneğini geliştirdiği belirlenmiştir. Öğretmen adayları ile yapılan benzer araştırma sonuçlarında da (Eti ve Emen Parlatan, 2022; Akdemir, 2020; Kıcı ve Aykaş, 2020) yaratıcı drama yönteminin katılımcıların mesleki öz yeterliliklerini desteklediği belirlenmiştir.

Sosyal hizmet eğitimi kapsamında öğrencilerin mesleki becerilerini geliştiren bir kaynak olarak yaratıcı drama, literatürde bazı çalışmalarda ele alınmıştır (Srivastava ve Guin, 2021; Sevin, 2021; Ege, 2021; Altınova ve Gökçearslan-Çifci, 2013; Allemang vd., 2021). Sosyal hizmet eğitiminde tarihsel olarak toplumsal cinsiyet ve kadınların rolleri konusunda sosyal hizmet öğrencilerinde farkındalık yaratmaya yönelik bir çalışmada yaratıcı drama tekniğinden faydalanılmıştır (Leskosek, 2009). Ayrıca sosyal hizmet öğrencilerinin farklı müracaatçı grupları ile mülakat yapma egzersizi yapabilmeleri için yaratıcı drama tekniklerinden yararlanan çalışmalara da rastlamak mümkündür. Bunlar arasında; alkol ve madde bağımlısı müracaatçılarla çalışma (Osbourne vd., 2016); eleştirel düşünme ve duyguları ifade edebilme becerileri (Cramer vd., 2018), ayrımcılık karşıtı çalışma ve kişisel değerleri anlama (Gordon vd., 2021) gibi çalışmalar yer almaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada, öznesi ve hedef grubu insan olan sosyal hizmet lisans eğitimi sürecinde, gerek bireysel gerek mesleki yetkinliklerin geliştirilmesi bakımından yaratıcı dramanın bir eğitim metodu olarak kullanımının önemine vurgu yapılmaktadır. Bu çalışma, daha önce farklı katılımcı grupları ile farklı konularda gerçekleşen yaratıcı drama araştırmaları ile benzer sonuçlara ulaşmıştır. Sonuç olarak, sosyal hizmet uzman adaylarının mesleki uygulama sürecinde kendilerine güven duyabilmeleri, müracaatçıların ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmaları ve etkili bir mesleki uygulama

yürütebilmeleri için drama yönteminin kullanıldığı simülasyon uygulamalarının önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Sosyal hizmet kuramsal ve uygulamalı bir bilim olması bakımından uygulamalı derslerde yaratıcı drama tekniğinin kullanılması, sosyal hizmet öğrencilerinin mesleki becerileri rol oynama ile pratik etmesi, deneyimlemesi ve pekiştirmesi için elverişli bir zemin sunmaktadır. Bu bağlamda, sayıları giderek artan sosyal hizmet lisans bölümleri kapsamında yaratıcı drama derslerinin müfredata eklenmesi ve yaygınlaştırılması doğrudan ve dolaylı olarak toplumsal iyilik halinin artması için nitelikli sosyal hizmet uzmanı adayları/öğrencilerin yetişmesine olanak sağlayacaktır.

Sosyal hizmet mesleğinin temelinde yer alan uygulama, öğrenciler için alana çıkmadan önce uygulama pratiği yapılması için fırsat sunmaktadır. Araştırma bulgularının ışığında,

- Birinci sınıfa başlayan öğrencilerin okul ve bölüm oryantasyonlarında yaratıcı dramanın kullanılması,
- İkinci, üçüncü ve son sınıf öğrencileri için spesifik alanlara yönelik vakaların ele alındığı (örneğin kadın refahı, çocuk refahı, bağımlılık vb) yaratıcı drama atölyelerinin planlanması,
- Sosyal hizmet müfredatlarındaki uygun derslere (örneğin gruplarla, bireylerle sosyal hizmet, iletişim becerileri vb.) yaratıcı drama tekniklerinin entegre edilmesi,
- Sosyal hizmet eğitiminde akademisyenlerin sunum, ödev, sınıf içi tartışma tekniklerinin yanısıra rol yapma ve simülasyon tabanlı öğrenme gibi yeni teknikleri denemeye teşvik edilmesi,
- Sosyal hizmet eğitim müfredatında yaratıcı drama tekniğiyle tasarlanmış derslerin boylamsal olarak araştırılması, deneysel ve etki çalışmalarının farklı değişkenler açısından ele alındığı niteliksel çalışmaların yaygınlaştırılması,
- Sosyal hizmet bölümlerinde öğrencilerinin uygulama yapacakları alan ve kurumlar belirlendiğinde, eğitsel danışmanların süpervizyonunda o alanla ilgili yaratıcı drama atölyelerinin düzenlenmesi önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma Ankara Üniversitesi Etik Kurul Komisyonundan alınan 29/05/2023 tarihli 65 sayılı etik kurul izni çerçevesinde yapılmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Abacı Karadeniz, S., & Tepeli, K. (2019). Yaratıcı drama eğitiminin ergenlerin utangaçlıkla baş etme ve atılganlıklarını geliştirmeye yönelik etkisi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 14(1), 99-116.

- Adıgüzel, Ö., & Timuçin, E. (2010). The effect of creative drama on student achievement in the instruction of some development and learning theories. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 9, 1741–1746. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.12.393>.
- Allemang, B., Dimitropoulos, G., Collins, T., Gill, P., Fulton, A., McLaughlin, A. M., & Letkemann, L. (2021). Role plays to enhance readiness for practicum: Perceptions of graduate and undergraduate social work students. *Journal of Social Work Education*, 58(4), 652–666. <https://doi.org/10.1080/10437797.2021.1957735>
- Altınova, H. H., & Gökçeaslan Çiftci, E. (2013). Yaratıcı dramanın kendini tanıma düzeyine etkisi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 8(15), 28–47.
- Aslan, E., Erbay, F., & Saygın, Y. (2010). Yaratıcı drama ile bütünleştirilmiş iletişim becerileri eğitiminin çocuk gelişimi ve eğitimi bölümü öğrencilerinin iletişim becerilerine etkisinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 1–8.
- Akdemir, H. (2020). Yaratıcı drama yönteminin öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ve mesleki benlik saygı düzeylerine etkisi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 15(1), 113-130.
- Altuntaş, O., & Altınova, H. H. (2015). Yaratıcı drama yönteminin üniversite öğrencilerinin sosyal sorun çözme becerilerine etkisi. *Turkish Studies*, 10(4), 49–62. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.7956>.
- Adıgüzel, Ö. (2019). *Eğitimde yaratıcı drama*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Bailey, K. D. (1987). *Methods of social research* (2. baskı). New York: The Free Press.
- Cheung, M., & Dalavega, E. (2014). Five-way experiential learning model for social work education. *Social Work Education*, 33(8), 1070–1087. <https://doi.org/10.1080/02615479.2014.925538>
- Demir, K. (2019). Yaratıcı drama etkinlikleriyle uygulanan oryantasyon çalışmalarının değerlendirilmesi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 14(1), 161-180.
- Duffy, J., Montgomery, L., Murphy, P., Davidson, G., & Bunting, L. (2020). Differing knowledges: Comparing the contribution of drama students and service users in role-plays preparing social work students for practice. *Social Work Education*, 40(5), 624–640. <https://doi.org/10.1080/02615479.2020.1717461>
- Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet: temelleri, yaklaşımları ve müdahale yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları.
- Ege, A. (2021). Ergenlerle sosyal hizmet uygulamalarında yaratıcı dramanın kullanımı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 403-420. <https://doi.org/10.33417/tsh.756815>.

- Elizabeth P. Cramer, David A. McLeod, M. C., & Kate A. (2018). Using arts-based materials to explore the complexities of clinical decision-making in a social work methods course. *Social Work Education*, 37(3), 342-360.
- Eti, İ., & Emen Parlattan, M. (2022). Erken Çocukluk Eğitiminde Drama Dersinin Öğretmen Adaylarının Mesleki Gelişimlerine Etkisi: Dramaya İlişkin Tutum ve Öğretmen Öz-yeterlik İnançları. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 17(2), 125-138.
- Gelmez, Ö. S. Ö., Öngen, Ç., & Hatiboğlu, B. (2019). Pathways from personal towards professional values: Structured small-group work with social work students. *Education as Change*, 23(1), 1-25.
- Gökçearslan Çiftçi, E., & Altınova, H. H. (2017). Sosyal hizmet eğitiminde yaratıcı drama yöntemiyle iletişim becerisi geliştirme: ders uygulaması örneği. *Elementary Education Online*, 16(4), 1384-1394.
- Güneysu, S., & Temiz, S. (2012). Perceptions about drama before and after drama in education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 46, 2046–2050. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.05.426>.
- Gordon, J., Dunworth, M., Dumbleton, S., & Brown, A. (2021). *Evaluation of an advanced skills module for social work education in Scotland*. Scotland: Scottish Social Services Council.
- Hughes, M. (2017). What difference does it make? Findings of an impact study of service user and carer involvement on social work students' subsequent practice. *Social Work Education*, 36(2), 203–216. <https://doi.org/10.1080/02615479.2016.1274725>
- Kıcı, D., & Aykaç, M. (2020). Otobiyografik yaklaşım içinde yaratıcı drama yöntemi kullanılarak öğretmen adaylarına öğretmenlik mesleğine yönelik farkındalık kazandırma. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 15(2), 305-336.
- Leskošek, V. (Ed.). (2009). *Teaching Gender in Social Work: Teaching with Gender: European Women's Studies in International and Interdisciplinary Classrooms*. Stockholm: Athena.
- McMullin, C., Maguire, T., & McFadden, P. (2023). A scoping review on applied drama methods used in social work education. *The Journal of Practice Teaching and Learning*, 21,1-2. <https://doi.org/10.1921/jpts.v21i2.2078>
- Merriam, S.B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Metinnam, İ., & Adıgüzel, Ö. (2016). "Bireyin bireyselliği" odağında Brian Way'in drama anlayışının incelenmesi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 11(2), 1–28.
- Osborne, V. A., Benner, K., Sprague, D. J., & Cleveland, I. N. (2016). Simulating real life: Enhancing social work education on alcohol screening and brief intervention. *Journal of Social Work Education*, 52(3), 337–346. <https://doi.org/10.1080/10437797.2016.1174629>

- Önder, A. (2016). *Yaşayarak öğrenme için eğitici drama*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Öngen, Ç., Özateş Gelmez, Ö. S., & Hatipoğlu Eren, B. (2017). Yaratıcı dramanın sosyal hizmet eğitiminde kullanımı: Sosyal hizmetin değer temeline ilişkin bir atölye çalışması. *Uluslararası Sosyal Hizmet Kongresi, 29-31 Mayıs 2017 içinde* (s. 376–377). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Sağlam, T. (2003). Dramatik Eğitim: Amaç mı? Araç mı? *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 17 (17), 4-21. https://doi.org/10.1501/TAD_0000000023.
- Srivastava, V., & Guin, S. (2021). Performing arts and social work: Initiating creative amalgamations. *Global Journal of Enterprise Information System*, 13(1), 78-86.
- Tanrıseven, I., & Aykaç, M. (2013). Üniversite öğrencilerinin yaratıcı dramanın kişisel ve mesleki yaşantılarına katkısına ilişkin görüşler. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 1308–9196.
- Nazlıer, N. E., & Akoğlu, G. (2018). Sosyal hizmet eğitiminde yaratıcı dramanın önemi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 13(2), 251–260.
- Ulubey, Ö. (2018). The effect of creative drama as a method on skills: A meta-analysis study. *Journal of Education and Training Studies*, 6(4), 63-78.

